

LÖW LIPÓT TEMETÉSE A HITKÖZSÉGI BEJEGYZÉSEK TÜKRÉBEN¹

Löw Lipót a Szegedi Hitközség negyed évszázadon át tevékenykedő főrab-bija, a város megbecsült polgára.² A modern zsidó tudományosság művelője volt, felsőházi tag, 48-as események résztvevője. Szorgalmazta a magyar zsidóság többségi társadalomhoz történő igazodását, és a nemzeti nyelv használatát az egyházi szertartások során. Élete és munkássága közismert volt, halálával, temetésével több korabeli hazai és külföldi sajtótermék, dokumentum foglalkozott.

Életében számos olyan felvilágosult zsidó törekvés megvalósult, ami mellett ő maga is lándzsát tört. A születés és a halál – az e világba való belépés és a távozás – rítusainál azonban megmaradtak a közösségek korábbi gyakorlatai. A változás kevésbé érintette ezt a területet. A távozás és a vele járó gyász a közösségi emlékezet ügye, és így tevőleges formában is tükrözi a közösség önképét, értékrendjét, azokat a dolgokat, amelyeket a múltból megőrzésre fontosnak tart, és azt a jövőt, amelyet a jelen pillanatából előre vetít.³

Löw Lipót temetését egyfelől a vallástörvény előírásai és a nemzedékeken átívelő rutinok határozták meg, ahogyan azt tették más neológ vagy orthodox irányzathoz tartozó izraelita elhunytak esetében is, másfelől viszont az a kor és társadalmi réteg szolgáltatta a gyászszertartások és az emlékezetformálás keretét, amelyben Löw élt és működött. Temetése és a gyász során keletkezett, a jövő nemzedékek emlékezetének segítségét szolgáló szövegek, így elsősorban a társadalmi közegről, Szeged 19. század végi neológ polgárságáról vallanak.

Löw környezete nem bízta az elhunyt főrabbi emlékét a bizonytalan jövőre, az elkövetkező nemzedékek számára az érték- és követendő út kijelölésének szándékával több szöveget is hagyott. Az eseményről a hitközségi archívumban megmaradt régi iktatott iratok sajnos nem tudósítanak. A temetkezési egyület, a Chevra archívumának hiányosságai miatt az Aranykönyv kivételével az esettel kapcsolatosan szintén nem található irat. Tehát a vizsgálódásban 3 könyvre hagyatkozhatunk. A művek külön-külön is megállják a helyüket az esemény leírásában, azonban együtt vizsgálva tükrözik vissza az egész gyászfolyamatot a halálos betegségtől kezdve a temetés egy éves évfordulójáig.

¹ Előadás formájában elhangzott a Hagymányláncolat és modernitás c. vallási néprajzi konferencián (Szeged, 2012. február 28–29.). A Chevra Aranykönyv Löw Lipótra vonatkozó héber szövegét Bányai Viktória, az MTA tudományos főmunkatársa fordította. Segítségéért itt szeretnék köszönetet mondani. A cikk lektorálásáért, a mentalitástörténeti szakirodalom terén tett észrevételeiért Glässer Norbertet, az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport ösztöndíjas munkatársát, az illusztrációs anyag kivitelezéséért pedig Illés Tibort, a Szeged Ma fotóriporterét illeti köszönet.

² 1811-ben született és 1875. október 13-án halt meg Szegeden.

³ Vö. ASSMANN 1999.

A feljegyzések eredeti forrása az alkalomra összehívott gyűlés lehetett, erre a dátumok összevetésével, illetve az utalások és leírások alapján lehet következtetni. A Chevra Aranykönyv⁴ „Kronika” fejezete⁵ választékos stílusú vallási szöveg, a zsidó közösség számára íródott. A másik kettő mű (Löv Lipót végtisztessége, Löw Immanuel – Kulinyi Zsigmond: A Szegedi Zsidók 1785–1885) a nagynyilvánosság számára készült.

Az *Aranykönyv* a többlettől formailag is eltérő, kézírásos munka.⁶ E kötet a Szent Egylet három egykori törzskönyvéből megmaradt egyetlen. Két lapján kapott helyet a Löw Lipót halála és temetése, ami egyszerre volt a Löw család életúthoz kötődő átmeneti rítusa és a közösség kríziseseménye, a rabbiszék megüresedése.

1875 novemberében egy hónappal az esemény után közreadtak egy füzetet, mely „*Löv Lipót végtisztessége*” címet kapta. A temetési rítusok, a gyász és a részvétnyilvánítás írásbeli megörökítését és a tágabb közösséggel történő megosztását szolgálta.⁷

Jóval későbbi visszatekintés Löw Immanuel és Kulinyi Zsigmond kötete a *Szegedi zsidók 1875–1885* címmel, melyben az esetleírás további információkkal gyarapszik. Löw Lipótról szóló fejezetben közlik a szerzők az elhunyt családjáról való gondoskodás aktusát, az egyéves évfordulóra készült síremlék és portré avatását, valamint később zajló, de a szertartáshoz kötődő egyéb eseményeket, és a kapcsolódó levelek tartalmát.

A kérdéshez közvetett módon kapcsolódik Löw Immanuel és Klein Salamon: *A Szegedi Chevra története* is. Ebből származnak az egykori törzskönyvekről szóló részletes információk.

A három dokumentum közül az első szorosan a vallási élet kialakult gyakorlataihoz kötődik, még a széles közönségnek szánt nyomdatermek a modern polgári önmegjelenítés eszközei. Így elsősorban a szentegylet Aranykönyve válik számunkra fontossá. Hogyan jelent meg benne a környezet elvárásaihoz, a modern nyugati polgári mintákhoz és a dualizmus magyarországi társadalmának kereteihez történő igazodás? Löw Lipót, aki a vallási hagyomány racionális szelektív felülvizsgálatát, egyes hagyományoknak a modern zsidó tudomány, a Wissenschaft des Judentums által végbenéző történeti vizsgálatát szorgalmazta,⁸ távozásában miként vált részesévé a talmudi gyökerű és a közösségi rutinokban és értékrendszerben lehorgonyzott populáris zsidó szokásoknak?

A Chevra Kadisa jótékonyssággal, betegekkel, haldoklással, halállal, temetéssel, temetővel foglalkozik. Minden tevékenységüket iratokban, szabályzatokban hivatalosan rögzítik. A törzskönyveik lényeges alapiratok. Fontos

⁴ *Chevra Aranykönyv*. Szeged, 1873. (A művészi kivitelű munka Posner Károly Lajos budapesti műintézetéből került ki 1873. évben).

⁵ Löw Lipót betegségének, halálának és gyászritusának leírása.

⁶ *Chevra Aranykönyv*. 1873. Számozás nélküli lapok. 1/2., 2/1. hasábok. Klein Salamon: Emlékirat, amelyben elbeszélésem történetünket, gyászunkat és elhagyatottságunkat 636. év újévtől a szukkot második félünnepi napjáig.

⁷ *Löv Lipót végtisztessége*. Szeged, Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izr. Hitközség, 1876; Löw Immanuel – Kulinyi Zsigmond: *A Szegedi Zsidók 1785–1885*. Kiadja a Szegedi Zsidó Hitközség, Szeged, 1885.

⁸ Vö. GLÄSSER – ZIMA 2011.

bejegyzések mellett a tagok törzslapjait is tartalmazzák. A Szegedi Szent Egyletnek a háromból utolsó és megmaradt könyve 1873-tól datálódik. Löw Lipótra vonatkozó oldalait Klein Salamon Chevra titkár jegyzett föl. Itt olvasható továbbá Löw Immanuel által írt méltató levél másolata, melyet a Chevra Kadisa tagjainak és vezetőinek küldött a temetés után. A lapok egyikén van a főrabbi törzslapja, ahová saját költeményét ő maga írta le.

Klein Salamon a héber nyelven, a rabbinikus szövegek jellegzetes szófordulatait alkalmazva részletekbe menően rögzíti az eseményeket. A krónika nem száraz tényközlés, hanem a közösség szempontjából fontos múltat – a későbbi nemzedékek emlékezetének szánva – 1875. november 7-én kelt elhatározással. A korbeli nekrológok – köztük az orthodox híradások is – az éppen zajló ünnepkör kronologikus sorrendjéhez és eseményeihez csatlakoztatva tárják elénk a távozás eseményeit.⁹ A polgári gyász kultúra – és főként annak sajtóbeli lecsapódása – szintén nagy figyelmet fektetett a távozás körülményeire, az esetleges betegségre és a haldoklás körülményeire is kitérve.¹⁰ A chevra-könyv bár elsősorban vallási jellegű, hitközségi forrás részletességgel írta le Löw Lipót betegségének kezdetét, életének utolsó napjait, halálát és temetését.

A közösségi krízishelyzetre adott válasz a krónikában leírtak szerint végig kettősséget mutat. Klein Salamon felsorolta – a tiszteletteljes elismerés jeléül Gáonként¹¹ megjelenített – főrabbi gyógyulásáért, életéért elmondott hagyományos imákat, miközben azt is megörökítette, hogy a város legjobb orvosait hívták, a jobbulás érdekében. A hagyományokhoz ragaszkodást a gyógyulásért mondott imákban, a holttest előkészítésében, és a gyászritus folyamán érhetjük tetten, miközben a polgári elvárások szerinti külsőségek beiktatása egy másik életvilág, a középrétegek polgári normáit és értékrendszerét képviseli. A kettősség oka nemcsak az egykori vallási vezető asszimilációs beállítottsága, és őt a rabbiszékbe meghívó híveinek gondolkodásmódja, hanem a főrabbi távozásának lokális jelentősége is. A zsidó közösséget a város társadalmával együtt érinti a tragédia.

Betegsége alatt háza előtt Szeged népe virraszt, várva a jobbulást, a zsidó közösség pedig elvégzi a vallási rítus előírásait: „...imádkoztunk és zsolnárokat mondtunk, és megcsinálták érte a betegek Mi se-bérakh-ját¹², és felajánlásokat tettek a gyógyulásáért. A betegség folyamán kimentek a temetőbe az igazak sírjához imádkozni, és teljes lelki és testi gyógyulást kérni. Aznap este másodszor is zsolnárokat mondtunk R. Joszef Eliezer Bak világítson gyertyája pidjon nefest¹³ csinált... tisri 3. napján reggel 18-an a zsinagógába men-

⁹ Glässer Norbert szíves közlése, összevetésül lásd GLÄSSER 2008. 352–379.

¹⁰ LAKNER 1993. 9–10, 32–34.

¹¹ Kiváló Talmud-tudású, tanító, lángész, nagy tudású vallási vezető.

¹² Mi se-bérach (=aki megáldotta) Tóra-olvasás utáni ima a közösség tagjaiért, az ósatyáért, rokonokért, melyet a beteg nevének említésével szokás elmondani, és pénzt ajánlanak fel közösségi és szociális célokra.

¹³ Pidjon nefes = a lélek megváltása szertartás. Különböző hagyományok léteznek arra, hogy milyen összeg, hány érme (fémpénz) szétosztásával kell megváltani a beteg lelkét. Itt a nevével alkotó betűk számértékét vették alapul.

tünk és zsoltórokat mondtunk, (...) összpontosítással és istenfélelemben, és böjtöltünk.”¹⁴

Orvos, és ima sem segített „szukkot¹⁵ előnapján éjjel fél tízkor tért vissza a szent és tiszta lelke az eredetéhez, az eljövendő világ forrásához, a gyülekezet és a chevra előkelői (...) közösségében”.¹⁶ A lélek megváltása szertartás, az igazak sírjánál mondott ima, a közösségi zsol tármondás és az évek felajánlása saját életükből a haldokló napjainak, éveinek meghosszabbítására a kortárs orthodoxiában is élő gyakorlat volt, amelyet a későbbi nemzedékek sajtóbeszámolóí is megemlésttek.¹⁷

A temetés során a továbbiakban is tapasztalható ez a kettősség. A Gáont a chevra idősei a hagyományok szerint tisztították meg. A rituálisan felkészített testet mégsem a tradicionális egyszerű deszkakoporsóba, hanem előkelő nagypolgári külsőségeket mutató kettős érckoporsóba zárták.¹⁸ A továbbiakban együtt búcsúzott tőle saját hagyományaiknak megfelelően a keresztény és zsidó társadalom: „Magyar testvéreink közül is sokan eljöttek (...) s földre térdelve imádkoztak a Gáon – szent emléke legyen áldott – koporsójánál.”¹⁹ A chevra tagjai kegyes cselekedetként őrizték őt. Mellettük a városi őrségből kettésével adtak őrzést, mely a zsidó szokásoktól eltérő mozzanat volt.

A krónika a már említett stílusban részletezi az elkövetkező mozzanatot. „A Gáon – szent emléke legyen áldott – temetése nagy kíséret mellett zajlott sok közösségből összegyűltek tiszteletére, közeli s távoli közösségek-ből. A városunk lakói fekete zászlókat kötöttek a házaikra. Országunk Hagar országa²⁰ négy égtája felől érkeztek rabbik, és a közösségek kiválasztottjai, előkelői. Délután megteltek az utcák (...) kicsik és nagyok ott voltak, senki nem maradt otthon, az egész nép, mindannyian, még a város vezetői és a katonai parancsnokok is eljöttek.”²¹ A városi részvétel és a lokális szinten megjelenő felekezeti közgyászpompá nem volt egyedi jelenség – jóllehet ez esetben Szeged köztisztületben álló polgárának szólt. Az orthodox főbbik elkíséréséről a történeti Magyarország különböző közösségeiből hozhatóak hasonló híradások.²²

¹⁴ *Chevra Aranykönyv*. 1873. Számozás nélküli lapok. 1/2., 2/1. hasábo. Klein Salamon: Emlékirat, amelyben elbeszélem történetünket, gyászunkat és elhagyatottságunkat 636. év újévtől a szukkot második félünnepi napjáig.

¹⁵ Sátoros ünnep.

¹⁶ *Chevra Aranykönyv*. 1873. Számozás nélküli lapok. 1/2., 2/1. hasábo. Klein Salamon: Emlékirat, amelyben elbeszélem történetünket, gyászunkat és elhagyatottságunkat 636. év újévtől a szukkot második félünnepi napjáig.

¹⁷ Vö. GLÄSSER 2008.

¹⁸ Vö. LAKNER 1993. 15.

¹⁹ *Chevra Aranykönyv*. 1873. Számozás nélküli lapok. 1/2., 2/1. hasábo. Klein Salamon: Emlékirat, amelyben elbeszélem történetünket, gyászunkat és elhagyatottságunkat 636. év újévtől a szukkot második félünnepi napjáig.

²⁰ Magyarország

²¹ *Chevra Aranykönyv*. 1873. Számozás nélküli lapok. 1/2., 2/1. hasábo. Klein Salamon: Emlékirat, amelyben elbeszélem történetünket, gyászunkat és elhagyatottságunkat 636. év újévtől a szukkot második félünnepi napjáig.

²² Vö. GLÄSSER 2006. 7–26.

Löv Lipót halála, búcsúztatása nemcsak városi esemény volt. A halálhírt tudatták²³ Magyarország és Ausztria összes közösségével. Tisztelői az ország minden vidékéről és külföldről is érkeztek. E mögött azonban az aktív, emlékezet formáló közösség állt, ami korának polgári és neológ zsidó normáit követte. Löw Lipót „megbecsüléséhez illő nagy gyászt készítettünk elő”²⁴ – írta a krónikás. Valóban így történt, a leírásokból egyértelműen elénk tárul a szokásos rítusok egy részének betartása mellett a nagyszabású, polgári gyászpompát mintául vevő esemény megrendezése. A 19. század közepi gyászritus elsősorban a temetési menetre fókuszált. Löw Lipót búcsúztatásánál a korábbi korszakok főnemesi gyakorlatában gyökerező fényűzés, továbbá a temetési menet látványossága megegyezik a polgárság elvárásaival.²⁵ Mindez Löw életére tekintettel, mint neves személyiségnek, számára is kijárt. 1875. október 14-én megtisztították, gyalumatlan deszkák helyett réz és vas koporsóba tették, ami a királyokéhoz, főnemesekéhez és a nemzet modern hőseiéhez hasonlóan alkalmazott eljárás. Fiai és a chevra vezetői elvitték az izr. Leányiskolába,²⁶ a szombati munkatiltalom miatt október 17-e vasárnap délután 14.30 óráig volt felravatalozva.²⁷ Ekkor a chevra vezetői a zsinagógába szállították, ahol gyászbeszédeket következtek, majd a főkántor és a kórus búcsúzott tőle. Ezután kivitték a koporsót a zsinagóga udvarára és újabb méltató búcsúbeszédeket mondtak.²⁸

A koporsó további útja is figyelemfelkeltő, hiszen 18 fáklyavívő rakta négylovas kocsira. Fáklyák fényénél vonult a tömeg, számtalan járművel a temetőhöz. A kíséret élén a város lovasai kivont karddal mentek. Szeged „polgárainak” illetén részvétele nem része a hagyományos elkíséréseknek. A judaizmusban a halottat utolsó útjára elkísérni – ami a temetés héber megnevezése is egyben – olyan jócselekedet, amely nem viszonzható. A hangsúly az eredeti vallási kontextusban nem a gyászpompára, hanem a jámbor cselekedetekre helyeződött. Jelen formájában az elkísérés módja is a szertartásban megjelenő modernizálódás egyik példája. Az iskolák diákjai tanáikkal együtt a koporsó előtt vonultak. Az élők házába, a temetőbe napnyugtakor érkezett a díszes menet. Szurokkal bevont további fáklyákat gyűjtöttek és annak fényénél három más hitközségből érkezett rabbi szónokolt magyar illetve német nyelven. A gyászkíséret résztvevőire és számukra vonatkozóan egy jegyzőkönyvre hivatkozik Klein Salamon, mely ugyan nem található meg, de a Végtisztességről irt kötetben névszerinti felsorolásuk olvasható.

A sírhoz zsidó rítus szerint fiai és a chevra vezetői vállukon vitték a koporsót, és este 9-kor temették el a még életében általa megjelölt helyre. A közös-

²³ A szerző választékos nyelvhasználatának bizonyítéka az eredeti szövegben használt dillugrav, vagyis a telegráfra alkalmazott nyelvújítási szóalkotás.

²⁴ Chevra Aranykönyv. 1873. Számozás nélküli lapok. 1/2., 2/1. hasábok. Klein Salamon: Emlékirat, amelyben elbeszélem történetünket, gyászungkat és elhagyatottságunkat 636. év újévtől a szukkot második félünnepi napjáig.

²⁵ Vö. LAKNER 1993. 55–75.

²⁶ Löw Lipót végtisztessége. Szeged, Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izr. Hitközség, 18769.

²⁷ Vö. LAKNER.1993. 15.; GERŐ 2004.

²⁸ Chevra Aranykönyv. 1873. Számozás nélküli lapok. 1/2., 2/1. hasábok. Klein Salamon: Emlékirat, amelyben elbeszélem történetünket, gyászungkat és elhagyatottságunkat 636. év újévtől a szukkot második félünnepi napjáig.

ség veszteségét végül – a Tóra elhalt jelentős művelőire vonatkozó hagyományos képekből építkezve – versben összegezte a titkár.²⁹

JEsurun, Izrael gyászoljanak
Halva fenségük, lehullott ékességük,
Urunk nélkül bolyong közösségünk!
Dől lelkünk könnyinek árja,
A tekintetek lássák fájdalomunkat!

Alapköve voltál törvényünknek,
Ránk hajló atyai kéz
Ím, alászálltál a föld mélyébe,
Eltávoztál! Ki fog megállni a pusztulásban?

Látjátok gyászunk tengernyi,
Elhunyt, lement a napunk,
Fejünk koszorúja elhervadt!

Néhány nappal kevesebb, mint egy hónap után, novemberben a Hitközség közre adta Löw Lipót végtisztessége c. kötetet. A szándék egyértelmű volt, a közösségnek szólt és a közösségi intézmények tudatos erőfeszítése árán jött létre. „E füzetke nem is nevének óhajt emlékül szolgálni, hanem emlékül mind azoknak kik részt vettek ama megható gyászszertartásban mellyel a nagy férfiú földi maradványait örök nyugalomra kísértettek...”³⁰ – írták az előszavában. Miként az Aranykönyv bejegyzése, a Végtisztesség leírása szintén a gyászszertartásról szólt. Arányában azonban a búcsúztatási szakasz valamint a gyászritus utóélete kap nagyobb teret benne.

A füzet elsőként a Szegedi Híradó 1875. okt. 15-i száma vezércikkét közli, melynek címe: *Löv Lipót meghalt!* A cikk után a bevezetés következik, majd az események aranykönyvi bejegyzésénél szárazabban, tényfelsorolás-szerűen megfogalmazott, de nem érzelemmentes krónikája olvasható. Ez a közösség krízishelyzetre, a közösség szellemi vezetőjének elvesztésére adott reakciója, szövegben megörökítve. Fontos fejezete a füzetnek a gyászritus rendjének közlése. „LÖW LIPÓT hiült tetemeinek örök nyugalomra tételére nézve a következő REND állapítatik meg”³¹ Az esemény szervezése a Hitközség és a Chevra közös munkája. Neológ közösségről lévén szó, a szegedi zsidók figyelembe veszik a környezet elvárásait, a többségi társadalom ilyenkor szokásos rítusait is. Az új társadalmi réteg révén, amelybe a közösség előkelő tagjai maguk is emelkedtek, s amely követendő példaként szolgált az alsóközéposztály számára is, a nagypolgári gyászpompá a szegedi neológ életvilág részévé is vált. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az amúgy egyszerű külsőségeket mutató zsidó szertartás polgári gyászünnepéllé változtatása.

²⁹ A verset Bányai Viktória nyersfordítása alapján dr. Apró Ferenc dolgozta át.

³⁰ *Löv Lipót végtisztessége*. Szeged, Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izr. Hitközség, 1876.

³¹ *Löv Lipót végtisztessége*. Szeged, Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izr. Hitközség, 1876.

A kis kötet jól tükrözi a korabeli középrétegek többnyelvűségét és német nyelvterületre kiterjedő kapcsolathálóit is. Soron következő szakasza a *Gyászjelentések*, melyben a Löw család kétnyelvű közlése olvasható a halál- esetről és a temetési időpontról. A *Gyászkiírat* fejezetben több oldalnyi résztvevői nevet sorolnak fel, az általuk képviselt intézményt vagy a származási helyet megjelölve. A gyászmenet rendje már előre meg volt határozva, az alábbiak szerint: *A zsidó elemi iskolai tanulói és tanári kara, valamint a többi oktatási intézmény ifjúsága. A főkántor és énekkar. A gyászkocsi. Az elhunyt családja. A rabbik. A szegedi izr. hitközség és a testvériségi egyesület képviselői. A küldöttségek. A szegedi izr. hitközség és a testvériségi egyesület elöljárói. A többi gyászközönség.*³²

A *Gyászszertartás* részben közlik a szónokok beszédeit, akik neves rabbik, közismert személyek. Magyar illetve német nyelven, héber szövegrészeket is használva, vallási idézetekkel nyomatékosítva méltatták az eltávozott érdekeit, mint tudós, főrabbi, szerető családfő, szabadságért, jogért küzdő, nemzetéért harcolni kész hazafi. Felidéztek ékesszólását, tetteit, jellemét, vallása iránti önzetlen elkötelezettségét. Fia Löw Immánuel útnak indító szavai zsidó rítus szerintiék: *„Elbúcsúzzunk tőled, megáldunk a sok áldásért, melyet te nekünk osztál. (...) Az Isten áldjon meg s őrizzen meg téged, az Isten világítsa feléd arcát és legyen kegyelmes irántad, az Isten fordítsa feléd arcát és adjon neked békét, az örökévalóság háborgatlan békéjét. Amen!”*³³ A könyv a továbbiakban *Részvétiratok* cím alatt az özvegynek, a családnak, és a hitközség elöljáróságának küldött kondoleálásokat szövegét közli. Magyarország és Európa településeiről érkeztek igen nagy számban sürgönyök, és levelek, közülük néhány: Bécs, Lugos, Párizs, Pilsen, Prága.

A polgári reprezentáció másik beszédes kordokumentuma a Löw–Kulinyi-kötet. Szerzői külön fejezetet szántak Löw Lipótnak, melyben taglalták halál- esetét.³⁴ Idézték a bemutatott két kötetben lévő búcsúztató szertartást. A fejezet azonban más és új információkat is nyújt. Publikálja az október 24-én kelt jegyzőkönyvet, melyben a hitközség vállalja az özvegy és gyermekei támogatását. Majd erre reagáló, Budapesten élő fiai köszönőlevelét. Továbbá itt olvasható Tisza Kálmán miniszterelnök, hitközséghez írt köszönőlevele a végtisztesség megörökítésének emlékkötetéért, valamint elismerése a Löw családot illető gondoskodás miatt.

Helyet kap az írásban a közlés, miszerint a chevra kadisa egy hónappal a temetés után, november 16-án gyászünnepélyt tartott, ahol a pécsi és a pápai főrabbi mondott emlékbeszédet. Hasonló alkalmakat tartottak az ország legtöbb hitközségében – adta hírül. Az említett dátum a 30. nap, a gyászritus második szakaszának, a slosimnak a vége. Ezzel zárul a rokonokért viselt gyász ideje.

A fejezet következő bekezdésben olvasható, hogy Löw Lipót mindenét családjára költötte, ami megtakarítása emellett volt, azt könyvtára gyarapítására fordította. Külön alcímet kapott a főrabbi síremléke a szarkofág, három-

³² *Löw Lipót végtisztessége.* Szeged, Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izr. Hitközség, 1876.

³³ *Löw Lipót végtisztessége.* Szeged, Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izr. Hitközség, 1876.

³⁴ Löw Immánuel – Kulinyi Zsigmond: *A Szegedi Zsidók 1785-1885.* Kiadja a Szegedi Zsidó Hitközség, Szeged, 1885172-251.

nyelvű szövegezésének bemutatásával. Egy év leteltével a sírkőavatás tulajdonképpen a zsidó gyászidő befejező momentuma. A napot emlékeztetéssé tette az is, hogy ekkor avatták a főrabbi életnagyságú portróját, Löw Tóbiás ajándékát. A kép ma a hitközség díszterme falán függ.

Löw Lipót síremléke szintén a felvilágosult eszméken nyugvó nyugati polgári önkép művészi megjelenítésének tekinthető. Az utódok által emeltetett emlékmű szerves része a polgári gyász kultúrájának, ugyanakkor döntésükkel messzemenően át is értelmezik a Löw Lipótot megelőző generációk gyászhoz kötődő normáit és értékrendszerét.

FORRÁS

- Löw Lipót végtisztessége. Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izraelita Hitközség, Szeged, 1876.
- Löw Immanuel - Kulinyi Zsigmond: A Szegedi Zsidók 1785–1885. Szegedi Zsidó Hitközség, Szeged, 1885.
- Chevra Aranykönyv. Szeged, 1873. (*A művészi kivitelű munka Posner Károly Lajos budapesti műintézetéből került ki 1873. évben*)
- Löw Immanuel – Klein Salamon: A Szegedi Chevra 1787–1887. Szent Egylet Kiadása, Szeged, 1887.

IRODALOM

- ASSMANN, Jan
1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- GERÓ András
2004 *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből.* Eötvös Kiadó – PolgART Kiadó, Budapest.
- GLÄSSER Norbert
2006 Igazak és jámborok a Vészkorszak előtti Magyarországon. A „csodarabbikhoz” folytatott zárandoklatok mentalitástörténeti vonatkozásai. In: FRIED István – VAJDA Zoltán (szerk.): *Kommunikációs formák.* Az SZTE BTK Tudományos Diákkörének dolgozatai. Szeged, SZTE-BTK HÖK, 7–26.
- 2008 Jákob lajtorjái. Az országos ortodox sajtó cádikképe 1925–1944 között. In: Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek.* Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Tanulmányok a transzcendensről VI. Balassi Kiadó, Budapest. 352–379.
- GLÄSSER Norbert – ZIMA András
2011 Scheiber Sándor, a Löw-hagyaték gondozója. *Hacofe Új* folyam 2. szám <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol2/gleszerzima-seiberlow2011.htm>

LAKNER Judit

1993 *Halál a századfordulón*. História könyvtár monográfiák 3. História –
MTA Történettudományi Intézet, Budapest.

ÁBRAHÁM, VERA

THE BURIAL OF LIPOT LÖW

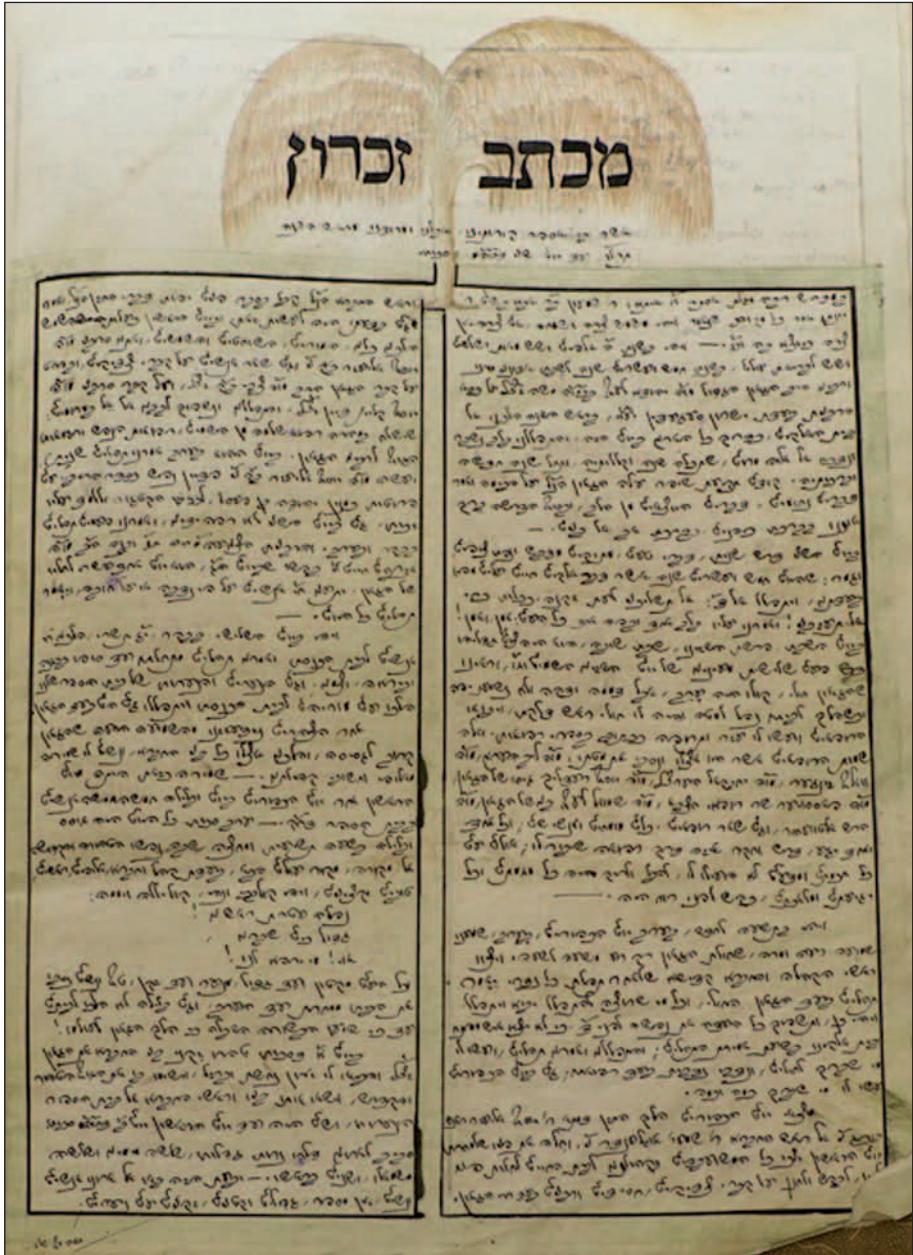
According to Jewish Community Documents Lipot Löw's (1811-1875) body rests in the Szeged Jewish Cemetery. Here rests the famous chief-Rabbi. His contemporaries have tried to secure his legacy for the improvement of the future generations. He has left many texts that have stated the right and desirable way to follow. These works tell a lot about the end of 19th century Jewish Neolog middle class people of Szeged. His burial was celebrated according to the Jewish religion and Jewish tradition and of those rituals and routines that were customary in that era.

Istennév egy Tóraszékény-függönyön

Löv Lipót síremléke a szegedi zsidó temetőben (Fotó: Illés Tibor)

A Chevra Aranykönyvéből (Fotó: Illés Tibor)